

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Історичний факультет

Кафедра архівознавства, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін

**Дипломна робота
бакалавра**

з теми: Розвиток фермерського руху та його правова підтримка в Україні

Виконала: студентка 4 курсу

групи Ist1-B15

за напрямом підготовки

6.020302 Історія

Макарова Катерина Олександрівна

Керівник: **Лубчинський Андрій Анатолійович**

кандидат історичних наук, доцент

Рецензент:

Кам'янець-Подільський – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ І ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	6
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ФЕРМЕРСТВА У ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ	12
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВА ПІДТРИМКА ФЕРМЕРСТВА В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.	29
РОЗДІЛ 4. ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	44
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	65

ВСТУП

Актуальність теми. Українське село – невід’ємна частина не тільки економічного, але і духовного укладу нашої держави. Тому всі питання, які стосуються стратегії розвитку аграрного сектору є цілком актуальними.

Актуальність теми полягає в тому, щоб розглянути місце та роль сільського господарства на сучасному етапі розвитку економіки України та досліджені особливості діяльності фермерських господарств. Виявлені основних організаційно-економічних проблеми розвитку фермерського господарства в Україні, які пов’язані з відсутністю власного капіталу, умов вільного доступу до кредитів, а також з неадекватним співвідношенням між цінами на технічні засоби та сільськогосподарську продукцію. Проаналізувати масштаби та тенденції розвитку фермерських господарств в Україні, а саме акцентувати увагу на необхідності посилення ролі державної політики щодо підтримки фермерських господарств, які можуть стати провідними в сільськогосподарському виробництві, втягувати в цей рух особисті селянські господарства населення. Проаналізую вплив змін на фермерство відповідно законів України «Про фермерське господарство», які приймалися в різні роки у період незалежності України, особливо що стосуються подальшого розвитку фермерського руху в Україні починаючи з 2000-х років.

Сільське господарство в Україні найбільш динамічно розвивається на протязі останніх років та є локомотивом розвитку економіки у сучасних умовах. Це обумовлено дією різних факторів впливу серед яких є те, що державою зроблено реальні кроки з формування нової аграрної політики. Але багато питань з формування стратегічних питань аграрного розвитку є не вирішеними, потребують подальшого обговорення. Так, на сучасному сільськогосподарському ринку України функціонує багато різних форм господарювання, темпи розвитку яких не є однаковими та різних етапах формування аграрного ринку. При цьому спостерігається також диференційовані ступінь впливу та підтримка їх державою, які потребують відповідного корегування з урахуванням тенденцій розвитку різних секторів сільського господарства та сільського розвитку.

Метою дослідження є обґрунтування ефективних механізмів державного регулювання розвитку фермерського руху, які б сприяли реалізації цілей сталого розвитку в аграрному секторі та підвищенню ефективності формування фермерських господарств у XXI ст.

У відповідності до поставленої мети визначено такі **завдання**:

- проаналізувати закони України та історіографію проблеми з даного питання;
- охарактеризувати реформування агропромислового комплексу України після прийняття незалежності;
- прослідкувати розвиток фермерства в Україні на початку XXI ст.;
- дослідити особливості, проблеми та перспективи розвитку фермерського руху на сучасному етапі.

Об'єкт дослідження – Українське сільське господарство і аграрний сектор.

Предметом дослідження правова підтримка та регулювання фермерства в Україні в часи незалежності.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1991-2019 рр. Вибір нижньої межі зумовлений здійсненням перших кроків, які були здійснені у сільському господарстві після прийняття незалежності України. Верхня межа пов'язана із постановою від 30 січня 2019 року № 126 «Про внесення зміни до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств в Україні».

Територіальні рамки дослідження охоплюють історико-географічний регіон сучасної України.

Методи дослідження. У процесі дослідження використані наступні методи: монографічний, розрахунково-конструктивний, економіко-статистичний методи. Так, у результаті монографічного вивчення масових даних виявлені склад, розміри фермерських господарств, їхня спеціалізація, забезпеченість технікою, освітній рівень фермерів. Організаційно-економічні параметри фермерських господарств розроблялися розрахунково-конструктивним методом. В основу розрахунків узяті наявні нормативи,

розроблені науково-дослідними інститутами і проектними організаціями, типові норми, скориговані на середньофактичний рівень розвитку галузі з урахуванням регіональних особливостей функціонування фермерських господарств.

Практична значимість дослідження полягає у можливості його прикладного застосування. Матеріали бакалаврської роботи можуть бути використані при написанні узагальнюючої праці з історії фермерського руху періоду ХХІ ст. Основні положення і висновки, фактичний матеріал, опрацьований автором, може бути використаний для подальшого дослідження даної теми і суміжної проблематики, для осмислення особливостей запровадження ринкових відносин та подальшого їх розвитку в аграрному секторі, зокрема, в фермерському господарстві. Водночас узагальнені матеріали з розвитку фермерського руху та його правової підтримки в Україні можуть бути використані для підготовки спецкурсів та семінарських занять, у вузівських курсах навчальних дисциплін економічного та історичного циклу.

Апробація роботи. Тема моєї роботи обговорювалась на попередньому захисті на кафедрі архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін. Окремі матеріали моєї роботи, зокрема виступ «Розвиток фермерських господарств в Україні на сучасному етапі» апробовано на студентській конференції.

Структура роботи. Складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків в кінці роботи і списку використаних джерел та літератури.

ВИСНОВКИ

Отже, фермерство за останні два десятиліття стало традиційною формою ведення сільського господарства. Такі господарства виробляють широкий спектр продукції для внутрішніх потреб та експорту. Проте в Україні існує ряд невіршених проблем, які стримують подальший розвиток фермерського господарства.

Фермерські господарства стали активно розвиватися на початку 90-х рр. минулого століття. Якщо в 1990 р. було зареєстровано лише 82 таких господарства, які в своєму користуванні мали 2 тис. га сільськогосподарських угідь, то п'ять років поспіль їх чисельність зросла до 34,8 тисяч, а угіддя в їх використанні збільшилися до 786,4 тис. га.

За увесь період розвитку фермерства в Україні їх найбільша чисельність була зафіксована у 2007 р., проте за обсягами користування сільськогосподарськими угіддями того періоду поступалася показнику 2014 р. Чисельність найманих працівників у таких господарствах минулого року становила 57,2 тис. осіб. При цьому середня площа сільськогосподарських угідь одного фермерського господарства становить 146,5 га; площа ріллі – 141,4 га. У середньому на 1 господарство припадало 2,9 працівників.

У 2015 р. продовжувалася тенденція до збільшення чисельності фермерських господарств. Станом на 1 липня 2015 р. за даними реєстру Агро Держстатслужби України, чисельність зареєстрованих господарств становила 39,5 тисяч. При цьому розміри використання угідь зменшилися. На середину поточного року в користуванні таких господарств знаходилося 4,4 млн. га сільськогосподарських угідь. Суттєві коливання у чисельності фермерських господарств та площами угідь в їх користуванні можуть залежати від чисельності підзвітних суб'єктів господарювання різним формам статистичної звітності, а також виходячи з інформації щодо тимчасово окупованої території Автономної республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

З кожним роком російської окупації все очевидніші збитки, які вона завдає сільському господарству Криму і Україні. Йдеться не лише про

присвоєні сільськогосподарські підприємства, майно, наукові розробки, але й про шкоду екології, знищення ґрунтів, виноградників, лісів, тобто про втрати, які можуть стати безповоротними.

Українська аграрна наукова спільнота починають замислюватись над необхідністю фіксації збитків у Криму та над шляхами їх відшкодування.

Втім, наразі у веденні Прокуратури АР Крим немає окремого провадження щодо збитків сільськогосподарському сектору Криму. В прес-службі відомства агентству QНА пояснили, що не можуть розпочати провадження, оскільки до них не надходила інформація про такі збитки і потребу компенсації ані від аграрного міністерства, ані від приватних агрокомпаній.

Стотно державної підтримки фермерських господарств на сучасному етапі то в Україні для реалізації основних положень, що визначені у Глобальних цілях сталого розвитку, існує низка стратегічних документів, якими може регулюватись підтримка фермерських господарств та с/г кооперації на 2018 — 2020 роки.

Відповідно до Концепції розвитку фермерських господарств та с/г кооперації на 2018 — 2020 роки, державну підтримку пропонується здійснювати на програмних засадах, шляхом: стимулювання створення нових фермерських господарств; посилення конкурентоспроможності фермерських господарств; стимулювання розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів; стимулювання переходу фермерських господарств на виробництво органічної продукції (сировини); стимулювання первинної обробки та переробки вирощеної фермерськими господарствами продукції; підтримка розвитку тваринництва у фермерських господарствах; стимулювання розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства у фермерських господарствах; техніко-технологічне оновлення фермерських господарств та сільськогосподарських кооперативів.

Отже, за результатами дослідження встановлено, що сьогодні, в Україні, провідними документами, за допомогою яких побудовані механізми державної підтримки обслуговуючих кооперативів сільських територій є: Закон України

"Про кооперацію", Господарський кодекс України, Земельний кодекс України, Податковий кодекс України, Концепція розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018—2020 роки. Разом із тим, недостатньо вираженими є фінансові механізми підтримки обслуговуючих кооперативів. Перспективними з точки зору подальших досліджень є питання пошуку непрямих джерел фінансової підтримки обслуговуючих кооперативів сільських територій.

Негативним явищем, є те що в Україні великий вплив на розвиток фермерства та економіки в цілому має мораторій на землю. Земельну реформу в Україні уже близько двох десятків років стримує популізм політиків і низька поінформованість громадян про ті можливості, які їм особисто дає ринок земель. Політики вважають скасування мораторію «політичним самогубством» - але лише тому, що такий крок непопулярний серед громадян. А громадяни бояться скасування мораторію тому, що ситуацію постійно нагнітають політики, які не поспішають розповідати про те, які можливості їх електорат отримає для свого бізнесу та сімейного бюджету.

Як вважають дослідник А.А. Лубчинський «важливим елементом земельної реформи має стати інформування громадян щодо тих економічних можливостей, які дає їм ринок сільськогосподарських земель, їх прав та можливостей захистити свої конституційні права. Найбільшою проблемою земельної реформи за останні 20 років була і залишається її заполітизованість, популізм та маніпуляції думкою громадян, які у переважній більшості не обізнані не тільки з соціально-економічним призначенням земельного ринку, а й мають недостатньо знань про свої права, способи їх захисту та суть реформи» [53, с.221].

Таким чином, на даний момент питання мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення залишається вкрай актуальним і гостро дискутується не лише у наукових економічних колах, серед народних депутатів України та юристів-практиків, а також серед простих громадян і, особливо, сільгоспвиробників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:**I. Джерела:**

1. Господарський кодекс України, прийнятий 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – С. 144. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Закон України «Про селянське (фермерське) господарство» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992. – № 14. – С. 186. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2009-12/ed19911220>
3. Закон України від 14 лютого 1992 р. № 2114-XII «Про колективне сільськогосподарське підприємство» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 20. – С. 272. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2114-12>
4. Закон України від 19 червня 2003 р. № 973-IV «Про фермерське господарство» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003. – № 45. – С. 363. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/973-15>
5. Закон України Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016. – № 21. – С. 406. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1067-19>
6. Земельний кодекс України від 28.09.2017 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.help/law/2768-III/edition28.09.2017/page4>
7. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - №30. - С. 141.
8. Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/899-15/stru>

9. Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств Постанова Кабінету Міністрів України від 30.01.2019 № 126: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/126-2019-%D0%BF>
10. Про внесення зміни до статті 17-2 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» : Закон України від 13.01.2015 № 87–19: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/87-19>.
11. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1555- VII // Відомості Верховної Ради. — 2014. — № 34. — Ст. 1173.
12. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України № 1877-IV від 24.06.2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>
13. Про результати перевірки використання коштів Державного бюджету України на державну підтримку селянських (фермерських) господарств за 1998-2001 роки: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/40077?cat_id=38965
14. Про затвердження Державної цільової програми сільськогосподарської дорадчої діяльності на період до 2009 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 лип. 2007 р. № 927 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 52. — Ст. 2125.
15. Про затвердження плану заходів щодо адаптації української економіки до вимог СОТ: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 жовт. 2008 р. № 1381-р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1381-2008-p>.
16. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів: Постанова КМУ від від 11.08.2010

№ 794 [Електронний ресурс]. – Режим доступу::

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/794-2010-%D0%BF?nreg=794-2010>

17. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств Кабінет Міністрів України. Постанова від 7 лютого 2018 р. № 106: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-%D0%BF>

18. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки : Указ Президента України від 3 груд. 1999 р. № 1529/99 // Офіційний вісник України. — 1999. — № 49. — Ст. 11.

19. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року : Закон України від 18.10.2005 № 2982-IV Верховна Рада України.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2982-15>.

20. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою : Закон України від 09.02.2012 № 4391-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4391-17>.

21. Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям. Закон України від 08.08.1995 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720/95>

22. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 17 лип. 1997 р. № 469/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 39. — Ст. 261.

23. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років : Закон України від 18 січ. 2001 р. № 2238-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 11. — Ст. 52.

24. Про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 13 вересня 2017 р. № 664-р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80>

25. Про фермерське господарство : Закон України від 19.06.2003 № 973-IV: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.

II. Література:

26. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 5) / За ред. П.Т. Каблука та ін. – К. : ІАЕ УААН, 2002. – 647 с.
27. Апостолова Т.В., Бурковський І.Д., Бунзяк Я.В., Вишневська О.М., Дубініна М.В. Забезпечення конкурентоспроможності і економічного зростання в регіональному АПК. – Миколаїв : Миколаїв. держ. аграр. ун-т, 2005. – 440 с.
28. Артеменко А.М. Організаційно-економічні основи розвитку фермерських господарств. – К. : Ін-т аграр. економіки, 2008. – 270 с.
29. Балян А.В., Спаський Е.В. Виробництво сільськогосподарської продукції у селянських (фермерських) господарствах області // Економіка АПК. – 1999. – № 9. – С. 29-34.
30. Бугуцький Ю.О. Розвиток фермерських господарств в Україні // Економіка АПК. – 1998. – № 6. – С. 25-28.
31. Бурдейний І.М. Фермерство як ефективна форма господарювання на селі // Економіка АПК. – 1999. – № 5. – С. 22-25.
32. Вахович І.М., Шейко Ю.О. Регіональний вимір стимулювання розвитку малого підприємництва. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – 272 с.
33. Горьовий В.П. Фермерство України : теорія, методологія, практика : монографія. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 540 с.
34. Горьовий В.П. Ефективність фермерських господарств лісостепової зони України. – К. : ННЦ «Ін-т аграр. економіки», 2007. – 64 с.
35. Гривківська О.В., Хлівна І.В. Джерела фінансового забезпечення розвитку малих фермерських господарств // Актуал. пробл. економіки. – 2008. – № 7. – С. 154-163.
36. Гринів Л.С. Фізична економія : нові моделі сталого розвитку. – Львів : Ліга-прес, 2016. – 424 с.

37. Громадські об'єднання : їх роль у суспільно-політичному і соціально-економічному житті країни / [Джос Ф.Х., Гончарук Н.Б., Каденюк О.С. та ін.] – К. : «ВІПОЛ», 1997. – 194 с.
38. Державна аграрна політика України: проблеми правового забезпечення : [моногр.] / за ред. В. Ю. Уркевича, М. В. Шульги. — К. : Видавець О. М. Ешке, 2014. — 496 с.
39. Дем'яненко С.І. Агрохолдинги в Україні: процес становлення та розвитку // Економіка України. – 2009. – № 12. – С. 50-61.
40. Дем'яненко М.Я., Саблук П.Т., Скупий В.М. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 372 с.
41. Єранкіна О.О. Маркетинг в АПК України в умовах глобалізації. – К. : КНЕУ, 2009. – 419 с.
42. Заячук М.Д. Геопросторова організація фермерського укладу України. – Чернівці : Букрек, 2015. – 519 с.
43. Збарська А.В., Талавиря О.М. Управління розвитком малих форм господарювання на селі. – Ніжин, 2015. – 447 с.
44. Збарський В.К., Мацибора В.І., Чалий А.А. та ін. Економіка сільського господарства: навчальний посібник для ВНЗ. – К. : Каравела, 2010. – 213 с.
45. Кирилов Ю.Є. Концептуальні засади конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації : Держ. вищ. навч. закл. «Херсон. держ. аграр. ун-т». – Херсон : Олді-плюс, 2015. – 419 с.
46. Колокольчикова І.В. Ринкові фактори підвищення ефективності селянських (фермерських) господарств // Схід. – 2003. – № 2 (52). – С. 33-36.
47. Кропивко О.М. Громадські об'єднання України в умовах реформування аграрного сектора АПК (1991-1996 роки): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». – К., 1997. – 24 с.
48. Кропивко М.Ф., Ксенофонов М.М., Хміль Н.В. Напрями удосконалення державного управління аграрним сектором в умовах децентралізації влади та дерегуляції господарської діяльності // Економіка АПК. – 2015. – № 3. – С. 5-14.

49. Крупка Ю.М. Аграрне право України : навч. посіб. для дистанційного навчання. – К. : Університет «Україна», 2006. – 160 с.
50. Кукса І.М. Механізм державного регулювання інноваційного розвитку АПК. – Київ : СІК ГРУП УКРАЇНА, 2014. – 327 с.
51. Кулинич П. Правові питання створення та діяльності фермерських господарств // Юридична Україна. – 2003. – № 11. – С. 62-65.
52. Липчук В.В. Гнатишин Л.Б., Кордоба О.М. Фермерські господарства : стан, проблеми та стратегії розвитку. – Львів, 2010. – 236 с.
53. Лубчинський А.А. Продаж сільськогосподарських земель в Україні: pro et contra // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія : Історична. - 2018. - Вип. 14. - С. 217-222.
54. Макаренко П.М., Попова Т.В. Економічне відтворення аграрного виробництва в умовах ринку. – Мелітополь : Вид-во «Люкс». – 2011. – 348 с.
55. Мармуль Л.О., Гальцова О.Л. Ефективність підприємницької діяльності фермерських господарств. – К. : ННЦІАЕ, 2006. – 204 с.
56. Махортов Ю.О., Дмитренко В.Л. Сучасний стан і перспективи розвитку фермерства в Україні // Вісник аграрної науки. – 2003. – № 6. – С 73-76.
57. Мельник Л.Ю., Ільченко О.Е. Фермерські господарства : проблеми ефективного функціонування та розвитку // Держава та регіони. Серія. Економіка та підприємництво. – 2012. – Вип. 2. – С. 131-134.
58. Михасюк І., Чаус В. Регулювання національної економіки в екстремальних умовах (в умовах війни). – Львів : Апріорі, 2016. – 212 с.
59. Міракін В.В. Сучасні тенденції розвитку сільськогосподарських кооперативів в Україні // Економіка та управління національним господарством. – Вип 16. – 2018. – С. 173-181.
60. Москівець В. Аграрні розписки: нове чи давно забуте старе? // Мала енциклопедія нотаріуса. — 2015. — № 1(79). — С. 104–113.
61. Назаркевич О., Терехух М. Перспективні орієнтири сталого розвитку малого аграрного підприємництва // Формування ринкової економіки в Україні. – Вип. 36. – 2016. – С. 113-116.

62. Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві : [стат. бюл.] / за ред. О.М. Прокопенко; Держ. служба статистики України. – К., 2015. – 45 с.
63. Нелеп В. Оцінка експортних можливостей агропродовольчого комплексу України // Економіка України. – 2011. – № 9. – С. 54-63.
64. Нечитайло В.В. Селянське господарство фермерського типу в Україні : історія і сучасність. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2004. – 436 с.
65. Організація і функціонування фермерських господарств : Навч. посіб. / П.К. Бечко, А.Ф. Бурик, І.А. Бутило, О.М. Геркіял, З.М. Грицаєнко, Б.С. Гузар, В.О. Єщенко, Н.І. Загребельна, Т.Е. Кучеренко; Уман. с.-г. акад. – К. : Нічлава, 1999. – 179 с.
66. Організація селянських (фермерських) господарств / М.Г. Лобас, А.В. Македонський, Д.Є. Беляєв, О.В. Грищенко. – К. : Агроінком, 1998. – 283 с.
67. Пахольчук О.І. Розвиток землекористування селянських (фермерських) господарств // Економіка АПК. – 1997. – № 12. – С. 22-24.
68. Плєсняєва С.М. Ефективність формування фермерських господарств // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. – 2003. – № 4. – С. 161-165.
69. Приліпко С. Інноваційний розвиток обслуговуючої кооперації сільських територій: публічно-управлінський аспект // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2018. – № 2. – С.102–108.
70. Семчик В.І., Бошицький Ю.Л., Бусуйок Д.В., Гафурова О.В., Єрмоленко В.М. Правові засади інноваційного розвитку в сільському господарстві України. – К. : Юрид. думка, 2010. – 455 с.
71. Сільськогосподарські кооперативи: теорія і практика / [О.В. Ульянченко та ін.]; Харків. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва, Харків. нац. техн. ун-т сіл. госп-ва ім. П. Василенка. – Харків : Смугаста типографія, 2015. – 273 с.
72. Сільське господарство України : [стат. зб.] / за ред. Н. С. Власенко ; Держ. служба статистики України. – К., 2014. – 390 с.

73. Трегобчук В.М. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти) / Інститут економіки НАН України. – К., 2003. – 260 с.
74. Фермерське господарство : правові засади створення, функціонування та припинення : навч.-практ. Посібник / М.В. Шульга, В.П. Душман, П.Ф. Кулинич, В.Ю. Юркевич. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2004. – 464 с.
75. Черевко Г., Дудич Г. Основні напрями і умови удосконалення державного регулювання земельних відносин // Аграрна економіка. – 2012. – Т. 5, № 1-2. – С. 136-146.
76. Шолойко А.С. Законодавче забезпечення державної фінансової підтримки страхування виробництва у фермерських господарствах // Економіка АПК. – 2010. – № 12. – С. 94-97.
77. Щурик М.В. Новітні основи модернізації участі держави в процесі організації використання, розподілу та охорони земельних ресурсів АПК : виклик глобалізації // Економічний форум: науковий журнал. – Луцьк : Луцький національний технічний університет, 2014. – № 1. – С. 104-111.

III. Електронні ресурси:

78. Аграрне інформаційне агентство. URL : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/rozednue-agrariiv-sozavazae-rozvitku-kooperativiv>
79. Аграрні кооперативи : чому фермерам вигідно дружити проти когось? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/03/12/634870>
80. З-під землі не дістануть. як сільське господарство Криму вчать виживати без прісної води, і чому з цього нічого не вийде [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://qha.com.ua/po-polochkam/z-pid-zemli-ne-distanut-yak-silске-gospodarstvo-krimu-vchat-vizhivati-bez-prisnoyi-vodi-i-chomu-z-tsogo-nichogo-ne-vijde/>
81. Інший бік «кооперативної» медалі.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroportal.ua/ua/views/blogs/drugaya-storona-kooperativnoimedali/>

82. Розвиток фермерського руху України : напрямки та перспективи 14.02.2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-preshall/2638905-rozvitok-fermerskogo-ruhu-ukraini-napramki-ta-perspektivi.html>
83. Левчук Н. Плата за землю в 2016 році: збільшення ставок земельного податку, орендної плати: [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://attorneys.ua/uk/publications/land-fee-in-2016-increase-in-land-tax-rent-2/>.
84. Кулинич П. Ф. Види права на земельну частку (пай) за Земельним кодексом України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : webmaster@ulti.kiev.ua.
85. Перспективи та напрями підтримки розвитку фермерських господарств у 2018-2019 роках : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://agrarii-razom.com.ua/news-agro/perspektivi-ta-napryami-pidtrimki-rozvitku-fermerskih-gospodarstv-u-2018-2019-rokah>